

Франко-пруська війна. Виникнення Третьої республіки. Паризька комуна

1. Причини війни

Причиною франко-пруської війни було суперництво між Францією та Пруссією за гегемонію в Центральній Європі. Франція, яка остерігалася посилення Пруссії, намагалася перешкодити об'єднанню німецьких земель під її зверхністю. Обидві країни прагнули війни, щоб остаточно вирішити протиріччя, що назрівали.

Поштовхом до війни стали династичні суперечки навколо іспанського престолу. У 1868 р. в Іспанії сталася революція, внаслідок якої королеву Ізабеллу II було позбавлено престолу. Народ вимагав республіки, а правлячі кола Іспанії тим часом вели пошуки нового монарха. У липні 1870 р. престол запропонували родичеві прусського короля Леопольду Гогенцоллерну. Боячись опинитися між двома вогнями, Франція почала наполягати на тому, щоб кандидатура Леопольда, як претендента на престол, не розглядалася ні тоді, ні будь-коли у майбутньому. Пруссія, погоджуючись із першою вимогою, відмовлялася прийняти другу. Подальші наполягання Франції закінчилися тим, що прусський король Вільгельм I надіслав французькому послові "Емську депешу", підкореговану канцлером Бісмарком. У ній, зокрема, містилася фраза про те, що "його величність король відмовляється прийняти французького посла".

Французький уряд сприйняв це як образу і 19 липня 1870 р. оголосив війну Пруссії. Майстерно розіграна Бісмарком провокація мала успіх. Пруссія в очах громадськості виступала як жертва агресії.

Почавши війну, Франція виявилася невідповідною до неї. Її армія поступалася прусській як чисельно (250 тис. проти 400 тис. вояків), так і якісно.

2. Перебіг воєнних дій

На початку серпня три німецькі армії вторглися в межі Франції. 20 серпня 80-тисячну французьку армію було оточено в районі фортеці Мец, а 1 вересня така ж доля спіткала 100-тисячне військо в районі м. Седан, де знаходився і сам

імператор Франції Наполеон III. 2 вересня після нетривалих переговорів Наполеон III підписав акт про капітуляцію французької армії.

Зустріч Бісмарка і Наполеона III після капітуляції під Седаном

Звістка про полонення імператора сколихнула Париж. 4 вересня 1870 р. населення вийшло на вулиці міста. Францію було проголошено республікою (Третя республіка у Франції). Влада перейшла до Тимчасового уряду національної оборони, що його сформував блок опозиційних політичних сил - від монархістів до радикально налаштованих республіканців.

Прагнучи припинити війну, новий уряд запропонував Пруссії перемир'я і сподівався в подальшому домовитися про почесний мир. У відповідь Пруссія висунула відверто загарбницькі вимоги.

Республіканці, які доступилися до влади у Франції, вважали прийняття тих умов національним приниженням. Вони боялися, що на республіку впаде тінь підозри у зраді державних інтересів, адже ще під час революції кінця XVIII ст. вона завоювала репутацію патріотичного режиму, на відміну, наприклад, від монархії Бурбонів (1814-1830 рр.), що її накинули французам іноземні інтервенти.

Отже, становище, в якому опинилася Франція, не залишало надій на швидке завершення війни. 16 вересня 1870 р. пруські війська з'явилися на підступах до Парижа. Місто було повністю заблоковано. 27 жовтня французька армія, оточена в Меці, капітулювала.

Лише завдяки надзвичайним заходам наприкінці 1870 р. на південь від Парижа пощастило розгорнути Луарську армію. Однак цього було замало, щоби врятувати країну. Залишалося закликати народ Франції до загальнонародної війни за визволення країни. Але побоювання того, що національно-визвольна війна може перерости в громадянську, як це сталося в 1792-1793 рр., стримувало уряд від такого кроку. Він дійшов висновку, що немає Іншого виходу, як укласти мир на умовах, запропонованих Пруссією, і почав очікувати сприятливого моменту. Тим часом він лише імітував національну оборону, за що отримав назву "уряду національної зради".

Затягування війни поставило Париж у нелегке становище. Його гарнізон налічував майже 500 тис. озброєних людей. Це були головні солдати Національної гвардії, чоловіки непризовного віку. Кепсько навчені та не дуже дисципліновані, вони навряд чи змогли б протистояти регулярним військам у чистому полі, але захищаючи власне місто, будинки, вони були налаштовані битися хоч би з ким. Тому пруська армія не наважувалася відразу йти на штурм, а вдалася до тривалої облоги. 325-тисячне вороже військо оточило місто і наприкінці грудня 1870 р. почало обстрілювати його з важкої артилерії.

Громадян найбільше непокоїли не руйнівні обстріли і втрати, а загроза голоду і холоду взимку. У січні 1871 р. на одного мешканця видавалося 300 грамів хліба на день. На дрова було порізано всі дерева паризьких бульварів. Щоправда, на "чорному ринку" можна було купити все, але ціни були доступні мізерній кількості громадян. Відсутність підвозу сировини і вивозу готової продукції паралізували промисловість, а разом з нею і всю ділову активність мільйонного міста. Промисловці й торговці залишилися без прибутку, а робітники та службовці - без заробітної платні. Тисячі сімей існували завдяки винагороді, яку одержували за службу в Національній гвардії, - 1,5 франка на день. Мешканці міста не могли оплачувати квартир, промисловці й торговці - повернути взяті кредити.

Щоб відвернути загрозу масових банкрутств, уряд заборонив вимагати виплат за борговими зобов'язаннями і за квартири до завершення війни.

Однак це не могло зупинити зростання соціальної напруженості в місті, де на тлі напівголодного існування більшості його мешканців особливо впадала в око ситість мешканців багатих кварталів.

Невдоволення парижан почало набирати політичного забарвлення. Всю відповідальність за поразку у війні, зловживання, голод вони небезпідставно покладали на уряд. Невдоволення ним іноді виливалось у стихійні повстання. Так було, зокрема, 31 жовтня 1870 р., коли стало відомо, що уряд хоче вступити в переговори з Пруссією. Національні гвардійці заарештували і утримували, як заручників, міністрів. Цим було зірвано перемир'я, підготовлене Адольфом Тьером, головою уряду.

За таких умов уряд головне своє завдання вбачав не в обороні столиці, а в угамуванні парижан.

3. Франкфуртський мир

На початку 1871 р. становище, що склалося, уряд оцінив як безнадійне. Всі спроби прорвати блокаду виявилися невдалими. Далі відтягувати укладення миру було неможливо.

Для нейтралізації опозиції закрили демократичні паризькі клуби, які виконували роль політичних партій, і ряд опозиційних газет.

На репресії парижани відповіли новою спробою повстання. Придушивши його, уряд остаточно розв'язав собі руки.

У той час у Дзеркальній залі Версальського палацу прусського короля Вільгельма I було проголошено німецьким імператором. 28 січня 1871 р. між Францією та об'єднаною Німеччиною було підписано перемир'я. За його умовами форти Парижа та армійські запаси зброї передавалися німцям.

На виборах до Національних зборів Франції перемогли сили, які виступали за негайне укладення миру - монархісти і частина республіканців. Головою виконавчої влади збори призначили Тьєра. Він подав на розгляд попередні умови миру, які передбачали передачу Німеччині Ельзасу і частини Лотарингії, а також виплату 5 млрд франків контрибуції". Національні збори затвердили ці умови. Остаточний мир було підписано у Франкфурті 10 травня 1871 р.

4. Паризька комуна та її поразка

Паризька комуна 1871 р. - повстання населення, доведеного до відчаю голодом і злиднями внаслідок франко-прусської війни. У марксистській літературі Паризька комуна розглядалася як перша у всесвітній історії соціалістична революція, прообраз "диктатури пролетаріату".

Паризька комуна завершила цикл демократичних за духом повстань, які періодично виникали у Франції протягом XIX ст.

Її керівниками були діячі, які вірили в те, що ціною героїчних зусиль можливо встановити на землі царство свободи і справедливості. Вони вважали себе продовжувачами справи революціонерів кінця XVIII ст.

Від попередніх революційних виступів Паризька комуна відрізнялася тим, що вона значною мірою була зумовлена протиріччями індустріального суспільства. Їй передували роки безпрецедентного в історії Франції економічного піднесення, яке, проте, мало і зворотний бік.

Розгортання промислової революції, прискорення темпів індустріалізації призвели до зубожіння значної кількості дрібних власників. Вони йшли працювати на заводи і фабрики, де умови праці були вкрай тяжкими, а заробітна платня - мізерною. Машинне виробництво знецінювало досвід і кваліфікацію колишніх ремісників і мануфактурних робітників. На фабриках і заводах набула поширення праця жінок і дітей, яким платили ще меншу заробітну платню, ніж чоловікам.

Накопичена у знедолених ненависть до експлуататорів рано чи пізно вирвалася б на поверхню. Але якби не франко-прусська війна, то вона навряд чи переросла б у криваву громадянську війну.

Поштовхом до повстання парижан стало невдоволення політикою уряду Тьєра.

Укладення миру з Німеччиною викликало обурення парижан, які до того ж підозрювали Тьєра у прагненні відновити монархію.

У той час значна кількість демократів вбачала захист від реакції та реставрації монархії в децентралізації влади. Парижани вимагали відновлення самоврядування в столиці. У ролі захисників інтересів парижан виступала Національна гвардія - найбільш організована сила столиці. 24 лютого 1871 р. було утворено Республіканську федерацію Національної гвардії на чолі з Центральним комітетом. Фактично Національна гвардія стала центром опозиції урядові.

Хоч якими серйозними були розбіжності між Національною гвардією та урядом, а все ж ніхто в Парижі і не думав, і не говорив про збройне повстання. Збройний виступ Національної гвардії спровокував сам уряд.

Після зняття блокади Парижа було припинено виплату винагороди солдатам Національної гвардії. У місті, економіка якого ще не відродилася, тисячі людей залишилися без засобів до існування. Коли Національні збори анулювали відстрочення з виплати заборгованості, за лічені дні до виплати було пред'явлено 150 тис. боргових зобов'язань. Парижан обурювало і те, що уряд і Національні збори вибрали місцем свого перебування Версаль.

18 березня 1871 р. за наказом уряду війська здійснили спробу захопити артилерію Народної гвардії, що була зосереджена на Монмартрському пагорбі. Їхній рух перепинили жінки, які вранці займали черги до хлібних магазинів, і солдати відступили без бою. Проте сталося так, що генерали Леконт і Тома потрапили до рук гвардійців та були розстріляні.

Спроба захопити артилерію Народної гвардії

Через це Тьер віддав наказ про евакуацію урядових установ до Версаля. Разом з урядом із столиці виїхали представники заможних верств суспільства. Єдиною авторитетною силою в Парижі залишився ЦК Національної гвардії, який перебрав владу в столиці та призначив на 26 березня вибори до Паризької комуни (так за традицією у Франції називався орган самоврядування Парижа). Спроби примирити уряд і ЦК Національної гвардії успіху не мали. Уряд дав зрозуміти, що вважає паризьких опозиціонерів злочинцями, з якими мають розмовляти гармати.

У виборах, що відбулися 26 березня, взяли участь 229 тис. осіб із 485 тис, внесених до списку. До комуни обрали 86 осіб, із яких 20 відразу подали у відставку. 16 квітня провели довибори. Серед членів комуни опинилися відомі люди - учасники революції 1848 р., діячі культури. Але більшість депутатів була невідома громадськості. Це були різні за професією громадяни - лікарі, журналісти, робітники, чиновники. У політичному аспекті вони належали до прудоністів, неоякобінців та бланкістів. Частина з них входила до секції Міжнародного товариства робітників (1-й Інтернаціонал). Політичні розбіжності ускладнювали роботу комуни, ставили під загрозу її єдність і навіть існування.

Комуна заявила про свої наміри здійснити глибокі перетворення, що за них боролосся не одне покоління французьких революціонерів: регулярну армію заступав озброєний народ; проводилася демократизація державного апарату, що передбачала виборність і змінність чиновників; ліквідовувався поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки.

Вводилася також нова організація праці. На підприємствах установлювався робітничий контроль. Частина підприємств передавалася робітничим кооперативам.

Запроваджувалося безплатне обов'язкове світське навчання.

Чи могли здійснити все це паризькі комунари? На дещо вони таки спромоглися.

Нагальними були реформи, спрямовані на задоволення потреб населення, як-от:

- ліквідація заборгованості з квартирної платні;
- безплатне повернення речей вартістю до 20 франків, закладених у ломбард;
- введення відстрочення на 3 роки за комерційними кредитами;
- скасування нічної праці в пекарнях.

Головною турботою комуни лишалася війна з Версалем. Не маючи підтримки провінцій, комунарам доводилося розраховувати виключно на власні сили.

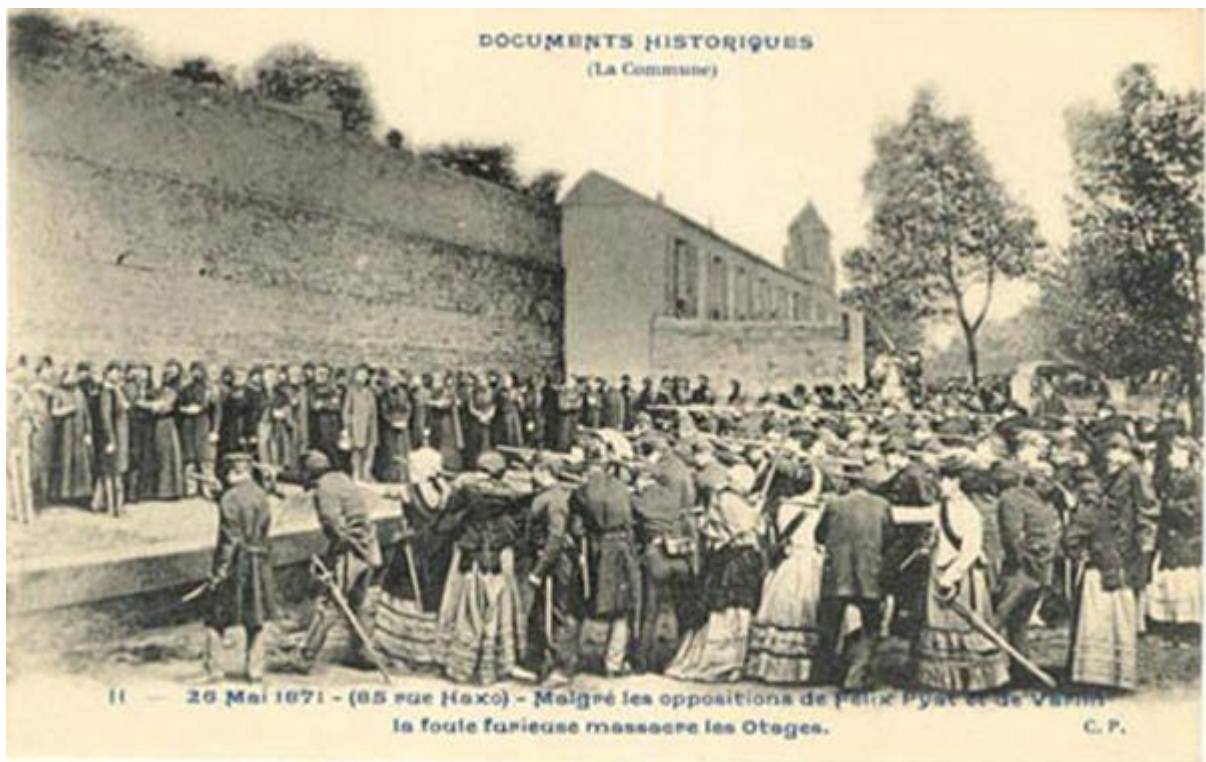
Перші сутички між захисниками комуни та її ворогами почалися вже в квітні. Жодна із сторін тоді не здобула вирішальної переваги.

У травні настав злам. Уряд Тьєра, отримавши допомогу від німецького командування зброєю та солдатами (полонених лід час війни французьких солдатів було достроково звільнено), перейшов у наступ, і 21 травня 1871 р. війська версальців вдерлися до Парижа. Бої тривали до 28 травня. Останній форт, що його захищали комунари, капітулював 30 травня. 72-денна влада Паризької комуни скінчилася.

Бій комунарів з Версальцями

Воюючі сторони ніби змагались у жорстокості. Версальці безжально розстрілювали захисників столиці, а комунари - заручників, якими були переважно люди з багатих прошарків суспільства. Під час вуличних боїв комунари навмисне підпалили будівлі, що мали велике історичне і архітектурне значення - міську ратушу, Палац правосуддя, Тюїльрійський палац, Міністерство фінансів, будинок Тьєра. Версальці люто мстилися своїм ворогам, заливши місто їхньою кров'ю.

Розстріл Комунарів

Дорого обійшлася Франції впертість політиків, які не бажали йти на компроміс, і народних вождів, які вважали, що саме вони покликані здійснити свою високу історичну місію. Але пам'ять людська на рідкість вибіркова. Для одних комуна залишилась у пам'яті трагічною сторінкою історії Франції, для інших - святом перемоги демократії та справедливості.